

OROSZ ISTVÁN

A kielről meg a kultúráról

Töredékek az újrakezdés ürügyén

Néhány éve (puszta véletlen, hogy ötven évvel az ominózus események után) négy fényképet találtam valami cipősdoboz alján. 1956. Nyárvég. Fekete-fehér augusztus. Én vagyok rajtuk kisgyerekként, nem egészen ötévesen. Csépan készültek a képek, Csépa egy alföldi falu a Tiszazugban. A Tisza és a Körös könyökét hívják így. Cséparól vitték el apámat 1957. július 15-én hajnalban. Nem tudni, ki csinálta a fotókat, milyen filmre, miféle fényképezőgéppel. Bemozdult, homályos felvételek, a nagyításnál túl lettek világítva. Azóta barna foltokat festett rájuk az idő. Próbálok megtalálni mai önmagam a kisfiú tekintetében, mozdulataiban. És persze próbálok a kort is felfedezni, a hátteret, ötvenhatot. Természetesen nem emlékszem már akkori érzéseimre, de a félszeg viselkedés, a feszengő engedelmesség átsüt a képeken. Már menekülnék, de illedelmesen várok. Talán szólnak hozzám, és én válaszolok. *Hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van... abban, ahogy a gyermek / idegennek felelget.*

Vajon miért jutottak eszembe ezek a régi képek, amikor az újrakezdést kellene megírnom? Azért, mert nincs újrakezdés. Nem létezik. Cipelem magammal azt a fényképre átmásolt gyermeki dadogást, mások a hatvanas éveket viszik a hátukon, cipelik a hetveneseket, görgetik a nyolcvanasakat, vonszolják a kilencveneseket: nincs megállás. És a súlyok összeadódnak. Hiába szépítenénk, ez az összegyurmázott súly, a múltak ezeréves súlykilonca, ez a jövő. *Hogy nézni is tereb.* Tiszta lap, gyűretlen lepedő nem létezik, és a fellegtelen mennyboltot is kondenzcsíkokkal karistolják át a lökhajtásos emléképek. Az ártatlanság állapota illúzió, legföljebb ha vélelme van.

* * *

Lator László egyszer a SZIMA szokásos teadélutánjainak egyikén (halk felszisszenés a MMA csillagképes elliptikája alatt) azt mondta, hogy ő még kezét fogott Voinovich Gézával, aki meg tudvalevő Arany Jánossal parolázott. Elmenőben odasodródtam (irányított sodródás) Latorhoz, hogy kezelhessek vele. Egy harmadkézből Arany ugyebár egy negyedkezes Petőfit jelent. És máris lódul megféle a képzelet: Petőfi rajzai (még ha kontárkodásnak nevezi is Toldy Ferenc) a *Twist Olivért* illusztráló George Cruikshank kézjegyét imitálják, aki ugyebár Hogarth-tól leste el a szakma mesterfogásait, Hogarth meg, mint minden angol portréista, Holbein köpönyegéből bújt elő. Most aztán könynyű volna Düreren át *Ajtóstul* rontani újra haza, de válasszuk a hosszabbik utat, a mini-Holbeinnek hívott, Nicholas Hilliard-ét, aki mellesleg Shakespeare barátja (egy időben szomszédja is) volt, sőt ha minden igaz, még arcmost is pingált róla. Ha már a kézfogásoknál tartunk, citáljuk is ide az ifjú Billt a képről, szakáll, kalap, csipkegallér, hisz épp egy felhőből kinyúló kezét ráz. A felirat szerint *Attici amoris ergo*, vagyis, ha jól értem, görög irányban is tágulhat a kör. Shakespeare-ről egyébként tudható, hogy Sambucus emblémáskönyvét lapozgatva gyűjtögette színdarabjai témáit, ez a bizonyos

Sambucus pedig, alias Zsámboki János, olykor átbálgott Nagyszombatból Garamszentbenedekre, hogy elüldögéljen a bencés apátságban a legelső név szerint ismert magyar festő, Kolozsvári Tamás oltárképe előtt.

* * *

Elbabrálok a csépai képekkel, beszkennelem őket, kinagyítok részleteket, betűket írok rájuk, szavakat az Illyés-versből: Zsarnokság. Тyranny. Тирания. Mi történt volna, ha akkor győzünk, ha ötvenhat összejön, ha a forradalom és a szabadságharc nem bukik el? Ad absurdum: mi lett volna, ha valahogy mégis megesik velünk a szabadság? Bölcs lektoraim (salute!) máris ingatják a fejüket: fociban sem illik szóba hozni lefújás után, mi lett volna, ha... ha teszem azt, a 98. percben a kapufáról befelé pattan a bőr. Nincsen *ha*, fiacskám, a meccseken sincs, a történelemben meg pláne. Pedig 89-ben mégis befelé pattant az az ötvenhatban megcsőrözött laszti. Valahogy gellert kapott, vagy jött valami hirtelen szellő, vagy a kapufa volt pudvás, vagy egy önállósult fotómasina vakuzott bele Jasin küklöpsz félszemébe, vagy mindez együtt, egyszerre: fatális koincidencia. Kinek jutott volna eszébe akkor, ott, a késleltetett habzású szabadság mámorában, hogy térdre ereszkedvén, fülét a történelem többször megcsavarított Móbiusz szalagjára tapasztva áthallózzon, mit is üzen a másik oldal: *alló ce Termidor...*

* * *

Kisgyermekkoromban mindig hosszan és borzongva néztem a képet. Szüleim polcán, a sok betűs és a kevés képeskönyv között volt egy album, és benne az a nyílvevő kép. A garamszentbenedeki. Úgy emlékszem, édesanyám neve volt a címoldal felső sarkába írva, bár első emlékeim egész biztosan abból az időből valók, amikor még nem tudtam olvasni. Egy jóságos arcú bácsi ült az erdőben, oltalmazón ölelve magához egy őzet. A fák között, szinte most is látom, egy másik férfi is van, nyílával éppen célba veszi a menekülő állatot. Már eddig is borzongató a kép, ami azonban a legjobban megejtett, ami miatt szinte szöktem a kép elől úgy, hogy azonnal vissza is űzött hozzá valami kimondhatatlan kényszer, az csak ezután jön. A jámbor arcúnak, miközben megbocsátó türelemmel várja, hogy kilőjék a nyilat, ennek az őzikesimogató, békés férfiúnak már ott van a szívében a nyílvevő. Ugyanaz a nyíl, amelyet még ki sem lőtt a gonosz. Azóta megtanultam, ki volt a vértanú: Szent Egyed, a bencés barát, nyomorékok és leprások jámbor istápjá; de bevallom, hogy a még ki sem lőtt, máris halálos sebet ejtő nyílvevő víziója azóta is kísért. Talán már álmodtam is vele. Vagy csak szerettem volna, hogy egy álom fordítsa meg a történések sorrendjét, a természetesnek vélt kronológiát? Hiszen az álom képes erre, sőt talán éppen úgy működik, hogy megfordítja az időt. Az idő a jövőtől a múlt felé halad, ha úgy tetszik, az óra jobbról balra forog bennük. Ki nem riadt még föl álmából valami hirtelen jött zajra, ami az álomban hosszadalmas, egymásból következő események eredőjeként is felharsant? Mi mással lehetne magyarázni ezt, ha nem az idő irányának, annak a jelképes nyílvevőnek a megfordulásával? A jövőtől a múlt irányába, a következményektől az okok felé tartunk, *múlik a jövőnk*, aktualizálhatnánk Nagy Gáspár verseskönyve címével, és gondolhatnánk tovább az ikonarcú Florenszkij atyával, Sztálin legártatlanabb áldozatával, aki éppen a megfordított idő teleologikus magyarázatával példázta az Istenhez vezető utat.

* * *

Nincs tabula rasa, nincsen újakezdés. Pedig milyen egyszerű is volna olykor fölkapni a történelem sarkát, és sebtében, amúgy heribertilligesen alásöpörni néhány évet, évszázadot. Ahogy nem törlendő a történelemből a mohácsi vész és a Buda visszavétele közötti 160 év, nem lehet negligálni az elmúlt negyvenet s a rákövetkező húszat sem. Ha a poklok fenekére kívánjuk, akkor sem, sőt bizonyos értelemben szükségünk van rá. Nem áztatom magam azzal, hogy a tanulságai majd hasznosulnak, anatómiailag van rá szükség, élettanilag kell, akár a púpos tevének a púp. A nemzet, tudvalevő, nem azonos az őt kormányzó hatalommal. Százszor több. Ezerszer más. A kormány ide-oda tekereg, néha eltörik, olykor ellopják, de a hajó valahogy mégsem borul föl. A *kiel* teszi: egyszerűbben úgy mondják: a kultúra, a nemzet tőkesúlya. A kiel ballasztnak is hívják. A kultúrát olykor ballasztnak hiszik, vagyis fölöslegesnek. Voltaképp érthető, hiszen nem is látszik, jóval a felszín alatt van, sőt épp az a lényege, hogy a kiel révén a hajó súlypontja is a víz alá kerüljön. Amúgy, hivatalosan a hajó gerincvonalából lefelé nyúló nehéz, áramvonalas test a kiel, mely a szükséges visszaállító nyomatékot szolgáltatja a szelek dühe meg a hullámok pofonjai ellenében.

* * *

A magyar kultúrában nem volt pauza a *zivataros századokban* sem, akkor sem, amikor alig létezett az ország, pár *böszme* év, „ugyan kérem”, miért is jelentene gondot. Diktatúrákban nem hallgatnak a múzsák, eszük ágában sincs, sőt némelyik akkor van igazán elemében, ha megorrontja a hazugságok illatát. „Olvass a sorok között!”, „nézz a kép mögé”! hányszor lehetett hallani ilyesmit. Sok éve még az Iparművészeti Főiskola plakátrajz stúdiómain jutott eszembe, hogy éppen a plakát, amelyet olykor nagyon messziről látunk meg, máskor viszont szinte beleütközünk, különösen alkalmas médiuma a ketős jelentésű ábrázolásoknak. Egyik kép a távoli szemlélőnek, a másik meg annak, aki hajlandó közelebb jönni. Tartalmi okokból is izgalmas volt akkoriban az egy képben megjelenő több ábrázolat, hiszen az elrejtett üzenetekre vadászó cenzorok korában élünk. Vagy már a cenzorok bosszantásának korában? Létrejött egy hallgatólagos megállapodás alkotók és közönség között, s e paktumnak előbb-utóbb a cenzúra szende és szundi képviselői is részesévé váltak. Elfogadták, hogy a lényeg a felszín alatt van, s az első pillantásra nyilvánvaló mondanivaló mögött illik keresni egy fontosabb, csak a kiválasztottaknak szóló másikat is, s ennek megtalálása afféle katarzis volt, cinkos összekacsintás a hatalom háta mögött.

Az úgynevezett alkalmazott művészetek esetén (könyvillusztrációt és plakáttervezést tanultam valaha) gyakran merül föl a csorbuló önállóság problémája. Nos, azt hittem, lehet naivul, a második, az elrejtett ábrázolat álcájában nagyobb szabadságot élvezhetek. A szabadság fogalmának tágasságába persze beleértendő a választás lehetőségében megbúvó kényszer is: döntenünk kell, itt nem kész panelek vannak, csupán lehetőségek. A néző voltaképpen alkotótárs: állást foglal a kép jelentéseinek egyike mellett. Talán nem véletlen, hogy Hamletet, ezt a hatalommal szembefordulni kényszerülő egzisztencialista előfutárt is azzal jellemezte Shakespeare, hogy szabálytalan felhőformákban képeket látatott vele. *Menyét? Teve? Cethal?*

A mostani új médiamizéria még akár izgalomba is hozhatna, elvégre ifjúságom nosztalgiai rémlenek föl általa. Papolhatom én, hogy nincsen újakezdés, hiába teszem. Az új adminisztráció valahogy az eredendő ártatlanság gyermeki állapotába szeretné utalni

népét, óvni akarja a gonosz hírektől, vagy csak atyai felügyelet mellett engedné azokhoz. Nincs kétségem a jószándék felől, belátom, *még nem nagy az ember*, és tudom, hogy az évtizedeken át ránk zúduló *vörösiszap* alig feltörhető geológiai rétegekké szilárdult az elmék (így korrekt: *elméink*) fölött is. Mégis valahogy kell mindez, nem lehet megúszni, szükségeltetik a *mégis*, fontos a „sikoltva *megriad*”, hogy folytatható legyen az elkezdett mondat, hogy kijöjjön az az utolsó rím.

* * *

Politikai rendszerek jönnek és mennek, az állandó bennük csupán az ideiglenesség, s ha akad köztük, amelyik egyáltalán tudomást vesz a kultúra, a tudomány, a művészetek, az irodalom létezéséről, az csupán azok kiparcellázására (még jó, ha nem agitprop felhasználására) gondol. Aligha volt egyetlen hatalom, már maga a hatalom kifejezés is kétséggé teszi ilyesmi feltételezését, amelyik képes lett volna a társadalomépítéshez nélkülözhetetlen *alapkutatásként* tekinteni a kultúrára, s amelyik fölfogta volna, hogy e nehezen kiismerhető másik világ palimpszeszt rétegződése nélkül már önmaga sem létezhetne. Igaz, ami igaz: nem is olyan könnyű megérteni, hogy akkor van rendben a dolog, ha valami nagy, súlyos-izsamós, drótos-csavaros kolonc lóg alattunk, azt meg végképp nehéz belátni, hogy minél zordabb idők járnak (értsd: minél tájékosabban csapkod az ár), annál fontosabb az a bizonyos kiel, az ellensúly, olyankor nem lefaragni kell belőle, hanem éppen növelni ildomos. Kellemetlen valami, legalábbis fentről nézést az. Gazsulálni nem szokott, az elvárásokra nem reagál, s ha olykor lojális, akkor sem parancsra. (Ha most, sebtében ide kéne, a papír sarkára skiccelnem, valami gerincformára hajazna leginkább.)

* * *

Az egymásra figyelés nagy hálója, így képzelem, ha jobban tetszik egy *web* a kultúra, atomi kötések sűrű hálózata és szinte mindegy, hogy egy tárlaton a képem mellé akasztott rézkarc vonalai közül sandít rám valaki kortárs, vagy mondjuk, Sövényházi Mártival kokettálunk valami kurziváltra rajzolt minuszcula szövegtükrén keresztül. Amikor a kultúrát emlegetem, általában (és zsigerből) a művészetek jutnak eszembe, ilyesmivel foglalkozom, ilyen körökben mozgok, néhány szeletéhez tán könyvtok is, de persze ideértődik az a szélesebb környülállás, amelyben a tudomány, a technika, a vallás konstellációja is bentfoglaltatik. A kultúra az, ami az egyedeket személyiséggé formálja, vagyis ami különbözővé teszi az embereket. A különbözőség vonzalmakat és ellenszenveket ébreszt, ezekből a vonzásokból és taszításokból születő elektromos erőter működteti a világot. Ilyen egyszerű.

Az állami szabályzók és a piaci kényszerek bármily bölcsen eszeltetnek is ki, önmagukban nem sok hatással vannak a társadalmi kohézióra. Belső, spirituális törvények azok, amelyek a nemzetet teszik. A nemzet a kultúrához való kapcsolatán keresztül identifikálja magát úgy, ahogy a hagyományokhoz viszonyul, és ahogyan jövőképet vizionál. Ez az a fogalom, amely képes összefogni a társadalmat, sokkal szélesebb gyűrűt rajzolván az emberek csoportja köré, mint a politikum által kijelölt körök. A közösen megszennvedett sorsoktól az együtt megtanult dalokig, az együtt gyakorolt hitektől a közösen látott filmekig, a közösen megélt történelemtől az együtt megtapsolt gólokig, az együtt vállalt kockázatoktól a közösen elkövetett vétkekig, a közös emlékezetbe gyűlő

élményektől az együtt megbűnhődött múlt és jövő elviseléséig kanyarognak ezek a *varázskörök*. Lehet, hogy csak az egyszerűség kedvéért nevezem kultúrának ezt az élő organizmust, az emlékezés és a feledés *véletlen szálaiból* szőtt, az idő pólusai között zizegő természetes mintázatot, amely egyáltalán nem hasonlít a kultusznak nevezett minisztériumok képernyőin pulzáló honlaptérképre. Nincs persze ellenemre, ha valaki a pénzosztó hivatalok csúcsán a homlokára csap, és mondjuk, képzőművész műtermek iránt kezdi csörgedeztetni a forintjait, de igazából a kultúrát éltető és az azt megélt középosztály, csúnya szóval a felvevő közeg rehabilitációja lenne fontos. Azé a középosztályé, amelyet a háború, a holokauszt, a kommunista diktatúra kivéztetett, amely a levert forradalom után disszidált, amely a legvidámabb barakkban amnéziás lett, amelyet a bankok bedaráltak. Szép és fátumos természete a kultúrának, hogy miközben történelmi sodra egy egész nemzettel hajóz, mégis mindenkiben külön kell megfogannia, egyenként kell hullámot vetnie. Egyedeken keresztül terjed, burjánzik, rajzolja ki láthatatlan mágneses erőtereit, és rendeződik újabb formációkba. Ebben az értelemben persze az újakezdés fogalma is megáll, sőt a konstans újakezdés, a folyamatos megújulás paradoxonja is. *La nave va* a mulandóság ellenében, és *áll a tenger nagy elbámultában*.

* * *

A felszín karcoló cinikus karikatúrák, trendi beszólások, felelősség nélküli *quodlibetek*, az *en passant* mélyütések és *magasló kioktatások*, vagy a lássuk uramisten, mire megyünk ketten önpusztító dühe helyett végre az összefogó, megvilágító, értelmező és irányadó vehemenciákra lenne szükség, de legalább arra, hogy ha kísérlet tételre rá, akár blue jeansban, akár bocskában, az ne legyen eleve gúny tárgya. Nem gondolok, persze hogy nem, a magyar anyák könnyeinek ismételt hordóba gyűjtésére, ám ha mégis megtörténne ilyesmi, talán nem kéne azonnal belepöcsenteni abba a hordóba. Ha számon kérjük a katarzist, amely a rendszerváltásból kimaradt (mellesleg talán éppen az elmaradt katarzis miatt kell még mindig a gyanúsán semmitmondó rendszerváltás terminus technikust használnunk), szóval ha a közösen megélt, a vállakat egymáshoz billentő, a sóhajtásokat elegyítő (vagy már csak a porokat összeszítáló) katarzist, ami az újakezdés és a felelős folytatás legfőbb megkockáztatom, egyetlen igazi feltétele, jókora spéttel számon kérjük, akkor is a kultúra felé kell fordulnunk. Pátosztalanabb dumával ez valami olyast jelent, hogy a nemzetet át kéne fusson újra a nagy töredezettségmentesítő program. Mikor volt itten utoljára defragmentáció, csóválja fejét computerem bölcs doktora. Időről időre kötelező! Hát igen, volt az a nagy negyvennyolcas, aztán az ötvenhatos... És azóta? Hát ne csodálkozz, ha lelassul, ha olykor lefagy, fagy le a mosoly a Nagy Rendszergazda ábrázatáról. (Nota bene: ezen a dolgozaton is végigszaladhatna egy *biteles* töredékmentesítő gereblyeprogram.)

* * *

De most aztán igazi rendszerváltás lesz, ígéri a győztes párt elnyűhetetlen vezére (történetesen ő az egyetlen széles e hazában, aki a rendszerváltás óta regnál). Vajon mit takar a hangzatos kampánymondat? Aligha a kultúra megerősítésére, a tőkesúly mélyebb eresztésére gondolt. Úgy hírlik, pragmatikusabb fickó annál, semmint ilyen transzcendens dolgokkal bajmóldna. Meg aztán miféle példákat is lehetne elébe göngyölíteni: A Bethlen–Klebsberg-projekt, amely valaha még a mostaninál is mélyebb gödörből

rántotta ki az országot, oly régi, hogy ha egy mesekönyvben találkoznának, még az öregapám megszólítás se jutna eszébe. Igaz, ami igaz, a csapata ellen fölhozott vádak közt a sznobizmus nem szerepelt sosem. A kultúra egyszerűen kívül esett az érdeklődési körükön. (A rendszerváltó pártokkal való összevetésben még feltűnőbb ez a sajátosság.) Egykori bemutatkozó programjukban utalás is alig van rá, millenniumi országglásuk idején a reprezentáció eszközével azonosították, újabban meg mintha a médiával hozták egy kalap alá. Lássuk be, nem is könnyű szeretni onnan fölülről a kultúrát. Gondoljunk csak bele, a kultúrának kötelező ellenzékben lennie. Csak akkor működhet jól. Maradva a kiel metaforánál, akkor tartja egyenesben a hajót, ha az elbillenésekre ellenirányú mozgással reagál. Ballaszt-jobblaszt. Ebből aztán egyenesen következnek az érettség tétele, mely szerint ez a ballaszt-izé... nem aprózom, az abakusz és a computer ugyanoda lyukad ki: kultúra = szabadság. Miközben papírra gyűjtöm töredékes gondolataimat, egyre több firka kerül a margókra is. Mindenféle hajók, karavellák és fregattok, szkúnerek és karakkok, briggek, korvettek, hulkok, balatoni vitorlások... és egyre látványosabban tarajló hullámok. Talán mégis rajzokat kellene küldenem a *Hitel*nek a megígért dolgozat helyett? Ceruzavázlatokat a kiel működéséről? Jobb is volna, mondja Dóra, még majd ráfázol erre a fickózásra.

* * *

Sienában, a Palazzo Pubblico első emeleti tanácstermében a városatyák egy hatalmas freskó alatt üldögéltek. A korai reneszánsz kép az európai művészet első nagy politikai allegóriája, Ambrogio Lorenzetti festménye: *A Jó Kormányzás*. Ott volt a Rossz Kormányzat képe is, de az valahogy tönkrement. A jó képen az építő, az ipari, a kereskedelmi, a mezőgazdasági tevékenység megjelenítése mellett tanító, olvasó, festő alakokat is látni, sőt a központban egy táncoló, zenélő csoportot. Tíz alakot. A kultúra logotípiáit. A freskó pontos címe: *A jó kormányzás allegóriája és hatása a városi és a vidéki életre*, bár az ok és okozat összefüggésén lehet morfondírozni. Vajon azért virágzik-e a kultúra, mert jó a kormányzat, vagy attól jó-e a kormányzat, hogy kultúrára épül? Ha Siena vezetői csak önmagukat akarták fényezni, akkor az első magyarázat is megteszi, de ha azért készült a kép, és azért őrizgették hét századon át, hogy a kormányzók felelősségét ébren tartsák vele, akkor a második változat az igaz: jól kormányozni csak a kultúra széles bázisán lehet. Ez faktum, az viszont bizonyára pusztán véletlen (ami önáltatásra nem, önvizsgálatra viszont buzdíthat egyeseket), hogy a jó kormányzat ügyében serénykedő sok allegorikus angyalka közt, akiket Lorenzetti a díszterem falára pingált a legelső a *Fides* (sic!) nevet viseli.

* * *

Néhány éve kiállításom nyílt Hágában, az ottani Escher Múzeum legfelső emeletén. Szépséges palota a város közepén, két szinten a mester munkái, a harmadikon meg én. Persze hogy igyekeztem a legjobbat kipréselni magamból a megnyitót követő sajtóbeszélgetésen is, egy kérdésre azonban képtelen voltam válaszolni: mennyire érzem hollandnak M. C. Escher művészetét? Olyan váratlanul ért, hogy újra elisméltettem, majd kitérő válaszomra, sosem jutott eszembe, hogy ebből a szemszögből vizsgálódjam, újabb, egyre makacsabb kérdések jöttek. Bevallom, eladdig én Eschert kifejezetten kozmopolita művésznek láttam. Azok a furcsa téri paradoxonok, amelyekről elhíresült, első-

sorban a geometriához köthetők, amely ugyebár egyetemes, földrajzi határokhoz és korokhoz aligha kapcsolódik. Ráadásul Escher munkái jó részét Itáliában és Svájcban rajzolta, formavilágára az iszlám művészet Spanyolországban megismert elemei voltak hatással, híressé amerikai kiállításai nyomán vált, arról nem is beszélve, hogy izgalmas síkfedéssel foglalkozó grafikáinak alapjait a magyar Pólya Györgytől tanulta el. Keresztneveit, Maurice Cornelis, szinte sosem írta le, így aztán a név alapján sem volt betájolható a származás. Hát mennyire holland ez az ember, ez az életmű? Bevallom, némi provokációt is éreztem a kérdésben, hiszen itthon akkoriban, a nagy csatlakozás mámorában mindenki a globális európai kultúrát szajkózta. Az újságírók persze tovább firtatták a dolgot, és elkezdtek rávezetni az ottani protestáns kultúra puritán formai hagyományain, geometriai és építészeti tradícióin, a *Gouden Eeuw* festészetére oly jellemző különös perspektíván és térszemléleten, illetve a filozófia és a természettudományok évszázados összefonódásán át arra, hogyan előlegezte meg mindez Escher hollandiai színrelépését.

Na jó, tehát Escher holland, a következő kérdést már csak magamnak tettem föl, jó-e az, ha holland, jobb művész-e attól, ha hollandabb, mint eddig hittem? Egyáltalán ciki-e, hogy ott a művelt Nyugaton ilyesmin rugóznak a polgárok? Egyszerre több közöm lett Escherhez, emberibb lett, kevésbé éteri, talán kicsit kevésbé tökéletes, de szeretni valóbb. Közelebbi. Észrevehetőbb. Teljesebb. Most már arról is lehetett beszélni, hogy mennyire jó a tejeskávé a büfében, és mekkora giccs a csillár az amúgy kifogástalan múzeumban. Később, amikor Leuwarden környékén bicikliztem, a tükörlap sima táj és a csatornahálózat komplikált labirintusa, illetve e kettő kontrasztja nyilvánvalóvá tették, hogy az Escher-oeuvre tényleg csakis itt születhetett meg.

Tudtam én, persze, hogy is ne tudtam volna, hogy ki kell hallani azt is a kérdezősködésből, hát vajon én mennyire vagyok magyar? Amit csinálok, ugyan betagozható-e az otthoni tenyészetbe. Mondják, hogy egy művésznek nem kell figyelnie arra, hogy a *genius loci* megjelenjék a műveiben, ott lesz az magától is. Talán így van, vagy inkább így volt sokáig. A kommunikáció szintjén színesnek és változatosnak tudott Európa rohamosan homogenizálódik. Persze nem az áhított irányba, hogy tudniillik gazdasági téren tűnjenek el a különbségek. Éppen a kultúra terén a leggyorsabb a változás. Egyazon Pomádékirály-konfekcióban divatozik mindenki, s a digitalizált eszmék a bináris számrendszer redukációjában egymáshoz szürkülnek. Csekélyke vigasznak is csak ironikus felhanggal nevezhető a trend, mely szerint az európai kultúra is feloldódni látszik egy még általánosabb világmasszában. Egyre kevesebben vannak, akiknek az európai nem csak földrajzi, a keresztény nem csak archeológiai fogalom, a kultúra pedig több mint valami poros fosszília. Ma már nem diplomáciai vagy katonai eszközökkel győzedelmeskednek a nemzetek fölött álló pénzügyi nagyhatalmak; a média segítségével szereznek befolyást az emberek gondolkodása felett, s innen már csak egyetlen lépés a „megdolgozott” tömeg piaci meghódítása. A kulturális gyarmatosítás megelőzi, sőt tulajdonképpen fölöslegessé teszi a politikai gyarmatosítást.

* * *

Rajzolóként van némi fogalmam a perspektíváról, a nyelvújítók így magyarították: távlatlan. Olykor azt hiszem, hogy az üres rajzlapon elkezdett vonalak irányát ismerem a látómezőn kívül is, képes vagyok megsaccolni, hol metsződnek majd össze, és azt is,

hogy mikor. Tudok az ortogonálisokról, a horizontról is, és persze tudok, hogyne tudnék az enyészpontról, bár olykor megpróbálom elfelejteni. Az emlékezés légtornásza meg kell barátkozzon a feledéssel is.

* * *

Kihámozni a *vanból* a *voltot*. Még csak-csak, de a *leszt*, a jövőt! Ez az, amiről szónoklok, *Szerelmes Nemzetem!* Egy barátom szerint ilyes szókkal ma már nem élhet kultúrlény, ilyesmit már egyszerűen lehetetlen leírni. Megpróbálom: mégis sikerül. Sőt, még élvezem is, van valami odamondós vagány akusztikája. Hogy most meg a másik oldal cöcög. Momentán, *lúg és krokodil* híján ennyi telt. Meghatódni azért szükségtelen, különben is nekem itt az újragezdésről kellett volna írnom. Az újragezdésről, ami ugyebár úgy lenne szabályos, ahogyan minden összeövetelükön kart karba öltve, csillogó szemmel eldalolják szoci tejtestvéreink: *a múltat végképp eltörölni...* Hát én valahogy másként képzem. Nagyon másként: az igazi újragezdés nem egyéb, mint éppen ennek a nagy összezagyvált, töredékesen is szépséges hóbelevancnak a türelmes rendezgetése tovább, tovább, amíg csak itt élünk adatik.

A Tamási Áron Művelődési Egyesület felhívása

Újrainduló egyesületünk legfontosabb célkitűzésének tekinti Tamási Áron hűgának, Ágnes házának a megmentését, ahol a művelődési élet is hajlékot kaphatna, helyi népművészeti tárgyak is otthonra lelnének. Lelkes kiscsapat vagyunk, akik iroda, eszközök és főleg anyagi alap nélkül próbálunk várat építeni. Ebben a munkában szeretnénk támogatást kérni, hogy – akárcsak az íróknak – legyen hová hazatérni sokaknak Farkaslakán. Miben segíthetnek? Egyelőre abban, hogy tudnak rólunk, szép tervünkről, mellénk állnak – később megjelölt módon – esetleges pénzadományainkkal, eljuttatnak hozzánk könyveket a klasszikus magyar irodalomból, lexikonokat, digitális anyagokat, esetleg felajánlanak néhány napos munkát Ágnes néni házában (megjelölve, milyen módon vehetnének részt a kalákában).

Kérjük, hogy szándékukat jelezzék a Tamási Áron Művelődési Egyesület
hadnagyjoli@freemail.hu
vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság
mit.rita@freemail.hu címén.

Orosz ISTVÁN (1951) Budakeszin élő képzőművész, rajzfilmrendező. A soproni egyetem tanára.